

В. М. Шевчук, канд. юрид. наук, доц.
*Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого*

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з визначальних тенденцій сучасного розвитку криміналістики та слідчої практики є комплексність слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та превентивних заходів з метою вирішення деяких тактичних завдань розслідування в певній слідчій ситуації. Ця тенденція знайшла своє відображення у криміналістичній науці у вигляді концепції тактичних операцій. Разом із тим у теорії криміналістики та у слідчій практиці у цьому плані мають місце певні труднощі й проблеми, які потребують окремого дослідження та глибокого осмислення.

Перш за все слід зазначити, що залишається дискусійним питання про поняття й сутність тактичної операції, що істотно впливає на розробку й дослідження даних проблем. Потрібно зауважити, що для позначення поняття “тактична операція” використовуються різноманітні терміни. Нерідко її іменують “тактична комбінація” (Р.С. Белкін, А.Є. Михальчук, С.М. Чурілов), “криміналістична операція” (М.П. Яблоков, Г.А. Матусовський, І.М. Комаров), “методична операція” (М.О. Селіванов), “криміналістична тактична операція” (В.І. Шиканов, А.В. Дулов), “слідча операція” (В.Я. Колдін), “стратегічна операція” (В.О. Образцов), “спеціальна операція” (С.Б. Росинський), “система слідчих дій” або “тактичний (криміналістичний) комплекс” (В.О. Образцов, М.О. Селіванов, Ю.О. Головін), “тактична комбінаційна операція” (Є.Г. Джакішев) та ін. На наш погляд, така термінологічна розбіжність пов'язана з етапом формування теорії тактичних операцій і становлення цієї категорії криміналістичної тактики.

У сучасній криміналістиці більшість учених-криміналістів (наприклад, А.В. Дулов, В.Н. Ісаєнко, Р.А. Каледін, В.О. Коновалова, А.Є. Михальчук, М.О. Селіванов, С.І. Цветков, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков та ін.) розрізняють два види систем дій у

процесі розслідування злочинів, які називаються, відповідно, “тактична комбінація” і “тактична операція”.

Інколи пропонуються й інші підходи по визначенню окресленого комплексу дій. Так, Є.Г. Джакішев об’єднує поняття “тактична комбінація” і “тактична операція” в одне і пропонує такі комплекси дій називати “тактична комбінаційна операція”, зазначає, що власне в такій формі ці поняття не суперечать одне одному, а, навпаки, взаємно доповнюють одне одного і можуть використовуватися одночасно для характеристики усієї системи сполучення слідчих та інших дій.

Проте справедливо стверджує Ю.О. Головін, що шлях до вирішення цієї проблеми трохи інший. Завдання побудови чіткої та логічної системи понять у сучасній криміналістиці обумовлює потребу введення в науці спеціального терміна, що позначає різні об’єднані необхідністю досягнення, певні завдання розслідування, комплекси дій слідчого. На наш погляд, слід погодитися з пропозицією, що в якості такого терміна можна використовувати словосполучення “тактичний комплекс”. При цьому останні можна визначити як різнорівневі системи слідчих, оперативно-розшукових і організаційних дій, прийомів, направлених на вирішення певних завдань розслідування.

З огляду на це, терміни “тактична комбінація” і “тактична операція”, що використовуються у криміналістичній літературі, відбивають окремі різновиди тактичних комплексів. Такий підхід до розуміння даних понять дозволяє проводити їх подальше дослідження, у тому числі й з позицій системного підходу. Це дозволить чітко встановити ознаки окреслених понять.

Для уніфікації понять окремої криміналістичної теорії тактичних операцій доцільно термін “тактична операція” застосовувати тільки тоді, коли йдеться про систему (комплекс) слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, а термін “тактична комбінація” – лише стосовно системи тактичних прийомів у рамках проведення певної слідчої дії.

У сучасній криміналістичній науці намітилися нові підходи до визначення сутності тактичних операцій. У зв’язку з цим можна виділити три основні напрями в дослідженні тактичних операцій, зокрема їх сутності і поняття.

По-перше, на наш погляд, становить інтерес діяльнісний підхід до вивчення тактичної операції (запропонований В.О. Образцовим, М.В. Салтевським). Так, В.О. Образцов запропонував розглядати тактичну операцію як відносно самостійну специфічну структуру діяльнісного типу, реалізовану слідчим для вирішення якого-небудь завдання розслідування в умовах сформованої ситуації. Акцент у дослідженні цієї наукової категорії перенесено автором на практичну сторону розслідування злочинів. У даному випадку наголошується на існуванні закономірних нерозривних зв'язків і відносин між елементами, її складовими, що дозволяє сприймати таку складову частину процесу розслідування як певну цілісність, самостійну, специфічну структуру діяльнісного типу. На думку М.В. Салтевського, тактична операція – це засіб діяльності слідчого, який застосовується для вирішення тактичних завдань, що виникають при розкритті, розслідуванні й попередженні злочинів. Тактична операція, за твердженням автора, – діяльнісна категорія, яка розкриває функціональну сторону тактичних засобів.

По-друге, тактичні операції у теорії криміналістики нерідко розглядаються як програмно-цільовий метод (зокрема, Л.В. Пономарьовою, А.В. Дуловим). Так, Л.В. Пономарьова (2002) тактичну операцію визначає як програмно-цільовий метод організації розслідування злочинів. Вона вказує, що тактична операція – це свого роду алгоритм дій слідчого, реалізований з урахуванням сформованої ситуації у ході розслідування кримінальної справи. Для того, щоб скористатися програмно-цільовим методом при проведенні тактичних операцій, необхідні ретельно розроблені типові програми розслідування окремих видів злочинів, які мають виступати як інструмент, що організує діяльність, а також технологія застосування таких програм по конкретних кримінальних справах. На думку А.В. Дулова, є всі підстави розглядати тактичну операцію як систему і називати її програмно-цільовою системою.

По-третє, досить своєрідне та цікаве розуміння сутності тактичних операцій запропонував І.М. Комаров, який називає їх “криміналістичними операціями” і визначає як “криміналістичний метод пізнання в процесі досудового провадження” (2003). На наш погляд, такий підхід не зовсім повно й точно відображає специфіку досліджуваної категорії. Незважаючи на необхідність розумної

лаконічності, визначення повинно містити основні істотні ознаки поняття. Уявляється, що запропонований автором термін “криміналістичний метод пізнання” не несе ніякого змістовного навантаження, оскільки не можна з’ясувати, які методи пізнання винятково криміналістичні. Більше того, у природі не існує криміналістичних методів пізнання, а є лише методи пізнання, які використовуються для вирішення криміналістичних завдань. Слід зазначити, що методи пізнання застосовуються у всіх науках, у тому числі й у криміналістиці, для всіх наук вони єдині, проте це не означає, що їх необхідно називати “криміналістичними методами пізнання”. Дійсно, це метод, але не пізнання, а метод організації розслідування.

Вбачається, найбільш вдалою і перспективною є позиція учених-криміналістів А.В. Дулова, С.Ф. Здоровка, Є.П. Іщенко, В.О. Коновалової, В.О. Князева, В.О. Образцова, В.Ю. Шепітька, В.І. Шиканова та ін., які, формулюючи поняття “тактична операція”, виділяють найістотніші ознаки цієї наукової категорії.

Отже, в основу визначення поняття “тактична операція”, на наше переконання, може бути покладено такі ознаки: 1) системність взаємозалежних слідчих, оперативно-розшукових та інших дій; 2) обумовленість цієї системи дій слідчою, а іноді й дослідчою ситуацією; 3) планомірність їх проведення та реалізації; 4) керівна роль слідчого (за винятком оперативно-тактичних операцій, де керівником може бути і посадова особа органів дізнання); 5) цілеспрямованість дій на вирішення окремих проміжних тактичних завдань.

З огляду на викладене вище, на нашу думку, тактичну операцію слід розглядати як сполучення (комплекс, систему) узгоджених між собою одноіменних і різноіменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та превентивних заходів, спрямованих на вирішення певного тактичного завдання розслідування в даній слідчій ситуації, яке не може бути вирішено окремими або навіть декількома діями (заходами), проведених за єдиним планом правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого.

Дослідження концептуальних основ тактичних операцій у криміналістичній науці, на наш погляд, мають здійснюватися за двома

рівнями. Перший – вивчення та дослідження сутності й поняття “тактична операція”, наукової основи, історії розвитку, структури, класифікації, місця цієї теорії у системі криміналістики, взаємозв’язку з іншими галузями криміналістичного та іншого наукового знання, судово-слідчою практикою. На другому рівні вивчаються та досліджуються особливості формування окремих типів та видів тактичних операцій, форм та можливостей реалізації отриманих знань із метою побудови та застосування на практиці типових тактичних операцій, які проводяться для вирішення певних завдань розслідування окремих видів та груп злочинів.

Таким чином, оптимізація та підвищення ефективності розслідування злочинів значною мірою залежить від того, наскільки глибоко розроблені теоретичні основи тактичних операцій, від того, як практика проведення таких операцій забезпечена відповідними методичними розробками. У зв’язку з чим на сучасному етапі розвитку криміналістики досить актуальною та важливою стає проблема розробки концептуальних основ тактичних операцій й застосування їх при розслідуванні окремих видів злочинів. Подальші дослідження поставлених питань сприятимуть збагаченню теорії криміналістики, забезпечать передумови для появи нових підходів до вирішення важливих проблем, спрямованих на підвищення ефективності розслідування злочинів.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

**Тези доповідей та наукових повідомлень
учасників всеукраїнської
науково-практичної конференції
(29-30 червня 2006 р.)**

**Харків
2006**